

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Semantyka i pragmatyka aspektu dokonanego w języku słoweńskim

Author: Władysław Kryzia

Citation style: Kryzia Władysław. (2009). Semantyka i pragmatyka aspektu dokonanego w języku słoweńskim. W: M. Cichońska (red.), "Kategorie w języku : język w kategoriach" (S. 95-105). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

WŁADYSŁAW KRYZIA
Katowice—Łódź

Semantyka i pragmatyka aspektu dokonanego w języku słoweńskim

W zasadzie aspekt dokonany nie dotyczy czasu teraźniejszego, a formy tego czasu utworzone od czasowników dokonanych odnoszą się do przeszłości. Szczególnie wyraźne jest to w językach północnosłowiańskich (z pewnymi wyjątkami w języku dolnołużyckim), które — w przeciwieństwie do języków południowosłowiańskich — od czasowników dokonanych nie tworzą złożonych form czasu przyszłego. Dla tych ostatnich, z wyjątkiem słoweńskiego, charakterystyczne są też dokonane i niedokonane czasy przeszłe. Formalne postacie czasu teraźniejszego czasowników dokonanych jednak także w nich występują. Ich użycie i znaczenie nie jest dokładnie zbadane i opisane. Podejmę próbę przynajmniej poruszenia tego problemu w języku słoweńskim. Jože Toporišič w *Encyklopedii języka słoweńskiego* wprowadza termin „dovršni sedanjik” (czas teraźniejszy czasowników dokonanych) i przypisuje mu wiele znaczeń. Według niego, oznacza on (TOPORIŠIČ, 1992: 30):

Sedanjik dovršnih glagolov. Po pomenu je izvršilni ali efektivni, izkustveni ali empirični, možnostni ali potencialni, nastopni ali aoristni, prihodnostni ali futuralni, zgodovinski ali historični, dramatični, zapisni.

Termin ten, trafny od strony formalnej (gramatycznej), może budzić zastrzeżenia z punktu widzenia semantyki, tylko bowiem w jednym z wymienionych znaczeń bez wątplenia odnosi się do teraźniejszości i dotyczy ograniczonej liczby czasowników. W innych przypadkach teraźniejszość jest co najmniej dyskusyjna lub w ogóle wykluczona. Na pewno jednak dotyczy tzw. **wykonawczego**, inaczej — **efektywnego czasu teraźniejszego czasowników dokonanych** (*izvršilni/efektivni sedanjik*). J. Toporišič pod hasłem *izvršilni se-*

danjik pisze, że jest to: „Sedanjik dovršnega glagola (rekanja, pristajanja ipd.), katerega dejanje se uresniči s samim izrekanjem in torej lahko izraža pravo sedanjost, npr. **Obljubim, da pridem, Rečem ti, da se motiš, Imenujem te Pavel, Dam ti obljubo, da...** — Sopom. **efektivni s.**” (TOPORIŠIČ, 1992: 70)¹.

Chodzi więc tu o akty illokucyjne wyrażone eksplicite przez czasowniki performatywne lub implicite przez inne czasowniki. Z natury rzeczy występują one w pierwszej osobie czasu teraźniejszego w trybie oznajmującym. Użycie form dokonanych w tej funkcji we współczesnym języku słoweńskim jest faktem językowym powszechnie utrwalonym, ale nie obligatoryjnym, w większości przypadków bowiem w tym samym celu mogą być zastosowane te same formy czasowników niedokonanych. Niemniej jednak w określonych formułach, np. w słoweńskiej wersji przysięgi Hipokratesa czy w kościelnej formule przysięgi małżeńskiej, obowiązują formy dokonane, por.: **Prisežem na Apolona Zdravnika in Asklepija in Higiejo in Panakejo in na vse bogove in boginje ter jih kličem za priče, da bom to prisego in to pogodbo izpolnjeval po zmožnosti in presodnosti [...]** [http://www.orthops.si/hipokratova_prisega-sl.php]², **Przysięgam na Apollona lekarza, na Asklepiosa, Hygieje, i Panaceje oraz na wszystkich bogów i boginie, biorąc ich na świadków, że wedle mej możliwości i rozeznania będę dochowywał tej przysięgi i tych zobowiązań** [<http://www.bibl.amwaw.edu.pl/hipokrates.htm>]; **Sprejmem te za svojo ženo; Sprejmem te za svojega moža** (*Katekizem...*, 1993: 424), co odpowiada polskiemu: **Biorę ciebie za żonę; Biorę ciebie za męża** (*Katechizm...*, 1994: 385).

Formy czasownika dokonanego w tej funkcji występują już w *Zabytkach fryzyńskich*, w najstarszych słoweńskich formułach spowiedzi powszechnej: [...] **otze bofe tebe izpovuede vuez moi greh [...]** (I); **Miloztivui bofe tebe poronfo me telo [...]** (I); **Iazze čaglagolo zlodeiu [...]** (III); **Bogu uče mogokemu izpovuede uče moje greche [...]** (III), **Tebe bofe miločitvui porufo uza moia zlouueč [...]** (III), i w piętnastowiecznym *Rękopisie sticzeńskim*, także w spowiedzi powszechnej, trzy razy w samym pierwszym zdaniu: **Ya ze ad pouem chudiczu ynu nega deylam ynu vfy nega hofarti ynu ze yzpouem ynu dalfan dam naffymi gospudi etc.** Najnowszy przekład *Zabytków fryzyńskich* na współczesny język słoweński częściowo zachowuje tę osobliwość: **Oče Bog, Tebi izpovem ves moj greh [...]; Jaz se odpovem zlodeju [...]; Bogu vsemogočnemu izpovem vse moje grehe [...]** (formy dokonane), ale **Milostljivi Bog, Tebi izročam moje telo [...]; Tebi, Bog milostljivi, izročam vse moje besede [...]** (formy niedokonane).

Taki stan był zachowany w następnych wiekach. *Slovenska zvrstna besedila* podają trzy przykłady przysięg z pierwszej połowy siedemnastego wieku zawsze z formami dokonanymi:

¹ Autor nie wspomina, że w niektórych przypadkach czynnościom werbalnym towarzyszą inne niejęzykowe fakty, znaki, symbole, będące elementami określonego ceremoniału.

² Wszelkie wyróżnienia w tekście — W.K.

Jest N. persežem Gospudi Bogu, [...] inu oblumim s to moja Rodbo, De jest očem en svest Vahtaječ flissig Forstnar inu Pokorn Hlapic biti [...].

Jest N. persežem sto moja Rotu, Gospudi Bogu Nebeskimu [...].

Jest N. persežem z mojimi gori Vsignjenimi Persti Gospudi Bogu, inu tudi Gospudam Lublanskim, inu oblumim de jest očem en svest, flissig, inu pokorn Šolski Merčun, [...] biti [...].

Slovenska..., 1981: 454

Boris Golec podaje 76 przykładów tekstów przysięg z lat 1752—1811 zawsze z formą dokonaną performatywu *persežem* (GOLEC, 2005)

Pewnego przeglądu literatury przedmiotu dokonuje Aleksandra Derganc, próbując doszukać się jakichś analogii w innych językach słowiańskich (DERGANC, 1996: 185—191). Za E. Koschmiederem (KOSCHMIEDER, 1930), J. Apresjanem (АПРЕСЯН, 1986), A. Bondarką (БОНДАРКО, 1990) oraz A. Mazonem (МАЗОН, 1958) podaje przykłady polskie: *poproszę państwo, przyznam się, pozwolę sobie, to ci powiem*, rosyjskie: *позволю себе, попрошу ваши билеты, пожелаю вам удачи, покаюсь (признаюсь, сознаюсь): это сделал я; И скажу я вам, Ольга Петровна, был ваш покойный батюшка крутой человек*, i czeskie: *já si dovolím říci...* Ciekawa jest też uwaga w gramatyce górnołużyckiej H. Šewca (ŠEWC, 1968: 182—183):

We wobchadnej a zdžela tež w spisowej řeči wužiwaja so druhy mylnje werby z perfektiwnym aspektom tež w aktualnym prezentu, přir. tajke přikłady kaž *powitam was, přizjewju so, wozjewju wam, přeprošu was, wotmołwju na list, připósćelu wam, dótknu so prašenja, zetkamy so, zwěšću, spóznaju was* atd.

Prawje ma tu rěkać: *witam was, přizjewjam so, přeprošuju, wotmołwjam, sćelu, dotkam so, zetkawam so, zwěšćam, spóznawam*. Jeničce w někotrych padach smě so perwektiwny werb tež w aktualnem prezentu trjebać, su to: *prajić* (praju wam, zo...), *slubić, zdžělić* (slubju, zdžělu wam tu, zo...) [...].

Osobliwość użycia form dokonanych w wymienionych sytuacjach, jak stwierdza A. Derganc, dostrzegli językoznawcy słoweńscy już w XIX w. F. Miklošič tłumaczył to nieprzekonująco wpływem języka niemieckiego. Chodzić tu mogło o niektóre prefiksalne odpowiedniki w obu językach, niemieckim leksemom czasownikowym bowiem nie można przypisać cech aspektowych. Dokładniejszej analizy tego problemu dokonał w kilku miejscach Stanisław Škrabec. Początkowo podzielał on poglądy F. Miklošiča, później wykluczył obce wpływy i na długo przed J.L. Austinem wydzielił klasę performatywów (choć ich tak nie nazywał), zauważył ich właściwości, stwierdził, że w języku słoweńskim w funkcji wykonawczej występują w formie dokonanej i formę tę nazwał *praesens effectivum* (ŠKRABEC, 1898: 333):

„Spovem se” ali „izpovem se” je torej pravi sedanjik in sicer, kakor sem ga morebiti ne celo neprimerno imenoval praesens effectivum, prav kaker v hervaškem obredniku „ispovedam se” v glagóliškem misalu „ispovêdaju se”. Eno kaker drugo je prestava latinskega *confiteor* in prav nič drugega. Razloček mej našo slovenščino na eni strani in hervaščino na drugi je le ta, da so naši stari za učinkoviti sedanjik izvolili, kaker terja logika, zveršne glagole, stara cerkvena slovenščina in hervaščina pa nedoveršne, kaker sem dejal, morebiti po gerškem vplivu.

Nieco wcześniej stwierdza, że w funkcji wykonawczej w języku słoweńskim jest możliwa jedynie forma dokonana (ŠKRABEC, 1898: 326):

Drugič dokazujejo gori navedene oblike, da naši prednjiki najberž nigar niso rabili v takih primerih nedoveršnih glagolov in menda po pravici ne, ker zahteva logika, če stvar prav premislimo, zveršne in sicer v edinem pravem sedanjem času. Sedanji čas je res prav za prav trenotek mej preteklim in prihodnjim. Zveršenje dejanja je tudi trenotek. Če se pa dejanje zverši z izreko besede, s katero se imenuje, mislim, da moramo vendar priznati, da pada oboje v en trenotek, ker je zveršenje in naznanjenje dejanja eno.

I dalej wyjaśnia to na przykładach. Oto jeden z nich (ŠKRABEC, 1898: 326):

Ke bi nas kedo pri spovedi motil s vprašanjem: „Kaj delaš?”, bi mu odgovorili: „spovedujem se”, v spovedni molitvi pa pravimo: „spovem se”, ker ima biti s to besedo zveršeno dejanje spovedi in tako rekoč koncentrirano v nji, če tudi samo delj časa traja; nam ne gre za trajanje, temuč za zveršitev.

We współczesnych tekstach nie jest to już tak oczywiste. Internetowy korpus językowy *Nova beseda* [http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html] informuje o przewadze w użyciu form dokonanych: *obljubim* (294), *povem* (8558), *rečem* (8274), nad niedokonanymi: *obljubljam* (186), *govorim* (6662), ale i odwrotnie — *prisegam* (284), *prisežem* (128). Także w wymienionej funkcji we wspomnianym korpusie podawane są przykłady użycia obu form:

*Urša je bolna, tudi Eva grdo kašlja in **obljubim**, da se bomo skupaj oglasile, ko se pozdravita.*

„Delo”, 8. januarja 2000, poved 3696 v sobesedilu

*Obljubi, Marko! **Obljubim!** Vem, da boš držal besedo.*

Janez Jalen: *Ovčar Marko*, poved 2694 v sobesedilu

*Alica jo je žalostno poklicala: „Preljuba Miš, vrni se, prosim, **obljubim** ti, da ne bova več govorili ne o mačkah ne o psih, če ti niso všeč!”*

Lewis Carroll: *Aličine prigode v Čudežni deželi*, poved 243 v sobesedilu

TRUBAR: *Jaz, Primož Trubar, **vzamem** tebe, Barbara Sitar, za svojo zakonsko in poročeno ženo.*

TRUBAR: *[...] in ti tukaj **obljubim**, da te bom ljubil od današnjega dne pa do takrat, dokler naju smrt ne razloči, da ti bom zvest in te ne bom zapustil ne v uboštvi, ne bolezni, ne v nobeni revi in nadlogi, ki pride od Boga, da te bom varoval in ti zvesto ob strani stal. **Dam svojo zvestobo in zaobljubo.***

Drago Jančar: *Nigdirdom*, poved 18 v sobesedilu

PRIDIGAR: *In ti, Barbara Sitar, reci tudi ti za menoj: Jaz, Barbara Sitar, **vzamem** tebe, Primoža Trubarja, za svojega zakonskega in poročenega moža [...]*

BARBARA: *Jaz, Barbara Sitar, **vzamem** tebe, Primoža Trubarja, za svojega zakonskega in poročenega moža in ti tukaj **obljubim**...*

Drago Jančar: *Nigdirdom*, poved 21 v sobesedilu

*Pomislite, to ni samo za vas, ampak tudi za nas vse velika sramota, in če gosposka to zve, kaj bo z vami? „Gospod, **prisežem** vam”, stoka Ocepek, „da nisem nikdar bil pijan in da živi duši nisem ničesar žalega storil, kakor samo ta nesrečni dan. O samo enkrat mi odpustite”.*

Fran Erjavec: *Avguštin Ocepek*, poved 303 v sobesedilu

*To pa mi je najverjetneje vzelo pamet, ker se drugega ne spomnim. **Prisežem** pri očetih, da se res ne spomnim in da nisem hotel, je zastokal in utihnil. Tovarišija je molčala.*

Feri Lainšček: *Petelinji zajtrk/Roman*, poved 2068 v sobesedilu

*Če bi ubogala Lenčka, pa ne bo on. Zato pravim in še **rečem**: Lenčka, jaz te rešim. Zato mora on proč.*

Fran Saleški Finžgar: *Razvalina življenja*, poved 1130 v sobesedilu

*Med pogovorom se je bilo pomalem zmračilo. Tebi **rečem**, da sem žalosten in malodušen in da se... tišje: da se bojim trpljenja...*

Ivan Cankar: *Hlapci*, poved 631 v sobesedilu

We współczesnej słoweńszczyźnie, jak już wcześniej powiedziano, liczne są również (przy niektórych leksemach nawet liczniejsze) formy niedokonane:

*Čisto malo so zmedleli. Samo Bog varuj, če se to potegne čez zimo. Sv. Stefan, lepo te prosim, šest funtov sveč ti **obljubljam**, če mi jih obvaruješ. Izdal me vendar ne bo nihče.*

Fran Saleški Finžgar: *Prerokovana*, poved 4419 v sobesedilu

*„Obljubi, Lovrek”, je silila bolnica. „**Obljubljam**, mama!” se je izvilo iz dečkovega grla.*

Gustav Šilih: *Beli dvor*, poved 304 v sobesedilu

*Zato vas pa prosim, da me izpustite, stric Bedanec. **Obljubljam** vam, da ne bom metal nikoli več češarkov na nos in vas tudi ne bom nič več dražil. Čedno pesmico si bom izmislil o vas, veste, ravno tako, kot sem si jo izmislil o Kezi, ki je res lepa.*

Josip Vandot: *Kekec nad samotnim breznom*, poved 1080 v sobesedilu

Hitim gledat, kako bodo fantje garali. Še enkrat se opravičujem in obljubljam, prisežem, da vaju do jutra ne bo nihče motil.

Miha Remec: *Mana*, poved 6569 v sobesedilu

sic!: obok niedokonanych **se opravičujem in obljubljam**, dokonane **prisežem**

Nekega dne bo tvoj konec. To ti obljubljam. Prisegam. Čutim, da se mi bodo skisali možgani.

Sonja Votolen: *Pravica do sebe*, poved 3128 v sobesedilu

Govori za menoj! Prisegam, da nikoli ne pozabim na Beli dvor! Prisegam, da ne bom odnehal, dokler ne bo spet Gradnikov!

Gustav Šilih: *Beli dvor*, poved 611 v sobesedilu

Poslušaj! Prisegam ti pri Bogu, v katerega menda tudi ti veruješ, da te vsaj poskusim rešiti! Moli k njemu, da mi pomaga...!

Gustav Šilih: *Beli dvor*, poved 7860 v sobesedilu

Także w oficjalnych tekstach występują formy niedokonane, na przykład w tekście przysięgi skautowskiej: *Pri svoji časti obljubljam, da bom zvest domovini, da bom sprejel Duhovno resničnost, jo razvijal, in živel v skladu s taborniškimi zakoni* [<http://rsn.rutka.net/prisega.htm>], czy przysięgi po mianowaniu na wysokie stanowiska państwowe, np. na członka Sądu Rachunkowego, odpowiednika polskiej Najwyższej Izby Kontroli: *Po imenovanju poda član računskega sodišča pred državnim zborom naslednjo prisego: „Prisegam, da bom opravljal(a) svoje delo skladno z ustavo in zakonom, pošteno, vestno in nepristransko”* (Zakon..., 2001).

W nieco odmiennym znaczeniu i funkcji pragmatycznej używają Słowęńcy form dokonanych innych czasowników, głównie: *kupiti, prodati*. Także polskiemu *Czym mogą służyć* zawsze odpowiada słoweńskie *S čim (Vam) lahko postrežem*. Polak chęć zapłaty wyraża za pomocą czasownika niedokonanego *plaćę*, Słoweniec używa w tym celu czasownika dokonanego *plačam*, por.:

Silna moč v njih. Prsti brskajo po žepu, z drobižem in ključi žvenkljajo, potem pa tresoče roke Pavla Vatovica stresejo na mizo srebrne kovance, plačam, reče, halo, slišite, plačam, reče in mu je že naslednji trenutek žal.

Drago Jančar: *Petintrideset stopinj*, poved 358 v sobesedilu

Je bil to kak odgovor? je rekel, vprašal sem vas in bi pričakoval odgovor, je rekel, hotel sem odgovor. Plačam, je zaklical, toda ko je zaslišal svoj glas, je spoznal, da ni zaklical, temveč zašepetal. Plačam, je zakričal in skočil pokonci, planil je skozi vrata in v kuhinjo.

Drago Jančar: *Petintrideset stopinj*, poved 1380 v sobesedilu

Bric bi se bil rad še prepiral; toda vrata so se odprla, in v pivnico sta stopila njegov Janezek in hčerka Rozalka je rekla počasi in razločno: „Mama rekli domov!” „Rožman, jaz plačam”, je dejal Bric. „Ali vidite, kako mu je odbila roge?” se je rogal Gašper.

Fran Detela: *Svetloba in senca*, poved 1425 v sobesedilu

Moj mož mene še nikoli ni udaril; ti pa hočeš vpeljati to cigansko navado. „Plačam”, je dejal Gašper, zelen od jeze, se pridušil in vrgel pet kron na mizo. Težka sopara je legla na vso družbo.

Fran Detela: *Svetloba in senca*, poved 1808 v sobesedilu

Vstal je, pogledal me je topo, kakor iz sanj. „Koliko še plačam?” „Vse plačano!”

Ivan Cankar: *Gospod Vavra*, poved 190 v sobesedilu

J. Toporišič w swej gramatyce stwierdza (TOPORIŠIČ, 1976: 327):

Pravo sedanjost izražamo navadno le z nedovršnimi glagoli, z dovršnimi le tedaj, če glagol izraža tako dejanje ali potek, ki se izvrši hkrati z izrekanjem. To so glagoli kot *povem, zapovem, rečem, odpovem se, objubim, prekličem, povabim* ipd. (Vsi so glagoli rekanja, tj. verba dicendi). Drugi nekateri glagoli, npr. *kupim, prodam* ipd., pomenijo bolj nekako privolitev v ponudbo, privolitev za izvršitev dejanja: *Ali kupiš od mene brivski aparat* ('ali si pripravljen kupiti'). — *No, pa ga kupim* (= 'pa naj bo').

Tak więc Toporišič w przypadku takiego użycia form *kupim, prodam* dopatruje się znaczenia modalnego, niejako zgody, decyzji na dokonanie określonego działania i w innym miejscu nazywa to „modalnym czasem terażniejszym” (*naklonski sedanjik*). Tym samym stawia się w opozycji do ujęcia problemu w gramatyce A. Bajca, gdzie analizowana jest forma *kupim* w trakcie transakcji kupno — sprzedaż i traktowana jak przytaczane wcześniej performatywa (BAJEC, 1973: 238).

J. Toporišič wymienia następujące możliwe użycia form czasu terażniejszego czasowników dokonanych:

- „**izkustveni (empirični) sedanjik** — Sedanjik, ki izraža po znanosti ali iz izkušnje razvidno dogajanje, veljavno ne glede na čas, npr. *Kopriva ne pozebe*” (TOPORIŠIČ, 1992: 65). Chodzi tu o omnitemporalne użycie czasownika dokonanego, por.: pol. *Kruk krukowi oka nie wykole*.
- „**možnostni dovršnik** — Sedanjik dovršnega glagola, izražajoč možnost dogodka, npr. *Kdo nam odvali kamen od groba* 'bi mogel odvaliti'. — *Sopom. potencial(en)*” (TOPORIŠIČ, 1992: 113). Użycie czasownika dokonanego w znaczeniu potencjalnym, mówiącym o predyspozycji podmiotu do określonej czynności, por. pol. *Kto podniesie ten kamień?* 'kto może/da rękę podnieść ten kamień'.
- „**naklonski sedanjik**: *Prodaš avto?* 'si pripravljen prodati'”. Wyraża skłonność, wolę lub decyzję w odniesieniu do określonej czynności, por. pol. *Sprzedasz dom?* 'jesteś skłonny/masz wolę sprzedać dom'.
- „**prihodnji sedanjik** — Sedanjik v vlogi prihodnjika, npr. *Prideš jutri k nam?*” (= 'boś prišel'); *Jutri gremo na izlet* (= 'bomo šli'). Od dovršnega glagola izraža tudi zadobnost: *Píše/pisal nam (je/bo), da pride pozneje*; ta je manj jasen kakor prihodnjik, zato ga ne smemo rabiti na silo”.

Dla czasowników dokonanych w języku polskim jest to normalne i prymarne użycie form czasu teraźniejszego czasowników dokonanych, w przypadku czasowników niedokonanych — okazjonalne, gdy w zdaniu obecny jest odpowiedni okolicznik, np.: *W sobotę jadę do Krakowa*.

— „**dramatični (zgodovinski, historični) sedanjik** — Sedanjik dovršnih glagolov, ko v pripovedanju izraža (oživljeno) preteklost”. *Praesens historicum* dobrze znane polszczyźnie i innym językom słowiańskim, w słoweńszczyźnie używane bardzo często, szczególnie w trzeciej osobie, w której w wielu przypadkach (choć nie zawsze) było zbieżne pod względem formy z dawnym aorystem. Wydaje się, że przejęło jego funkcję. W zasadzie nie można przenieść dokonanej słoweńskiej formy do języka polskiego, gdyż w polszczyźnie oznaczałaby ona czas przyszły. Tłumacząc, musimy więc użyć form czasu przeszłego czasowników dokonanych lub czasu teraźniejszego czasowników niedokonanych. Jako przykład przytoczę tekst z podręcznika języka słoweńskiego (*Slovenščina...*, 1992: 26):

Na meji **stopi** v vagon carinik. **Pozdravi** in **opozori** potnike, naj pripravijo potne liste in pokažejo prtljago. Gospod Hribar pozna carinika. [...] Učenec pa učitelja ne spozna takoj. [...] Medtem stoji vlak na železniški postaji v Mariboru. Vera bi si rada ogledala mesto. Kakšen kraj je Maribor? Sopotnik **pove** glavne podatke. Mesto je težko opisati, treba ga je videti. **Povabi** Vladka in Vera, naj se ustavita v Mariboru. Rad jima pokaže domači kraj. Zvečer lahko nadaljujeta pot. Žal nimata časa. V Ljubljani ju čaka prijatelj. **Zahvalita se** in profesor Hribar **se posloviti**.

Vlak **pripelje** na ljubljansko železniško postajo. Vladek in Vera **izstopita**. Na peronu ju čaka Marko. Vladek ga pozna od lani. Sta dobra prijatelja. Marko odlično govori poljsko.

— „**zapisni sedanjik** — Sedanjik v napisih povesti in na podobah. V njem se navaja vsebina knjižnih del, uporablja pa se tudi v zgodovinskih časovnih preglednicah. Npr. *Deseto poglavje: Oliver natančneje spozna značaj svojih tovarišev*. — *Agato preizkušajo z vodo*. — *8. postaja: Jezus tolaži jeruzalemske žene*”. Jako podpis lub tytuł ma charakter zawiadomienia. Pierwszy przykład można by przetłumaczyć na język polski, nie zmieniając formy: *Część dziesiąta: Oliwier dokładniej pozna charakter swych towarzyszy*. Jest to zawiadomienie zapowiadające treść rozdziału.

J. Toporišič nie wspomina jednak o częstej w języku słoweńskim, znanej także innym językom, habitualnej krotkości, np.: *Zmeraj kupim časopis, kadar je kdo od mojih notri. Včasih ne pride v časopis, največkrat pa pride* (Drago Jančar: *Dedalus*, poved 1972 v sobesedilu); por. też polskie potoczne *W każdą sobotę przyjdzie, posiedzi trochę, poopowiada i pójdzie sobie*.

Użycie form czasu teraźniejszego czasowników dokonanych we współczesnej słoweńszczyźnie wydaje się o wiele częstsze niż w języku polskim i wy-

maga gruntownego zbadania. Dla zilustrowania tego przytoczę jeszcze dwa paragrafy słoweńskiego i polskiego tłumaczenia *Katechizmu Kościoła katolickiego*:

1627 Privolitev obstaja v „dejanju volje, s katerim se mož in žena drug drugemu **izročita** in **sprejmeta**”: „**Sprejem** te za svojo ženo” — „**Sprejem** te za svojega moža”. Ta privolitev, ki **poveže** poročenca med seboj, se **dopolni** v tem, ko dva „**postaneta** eno telo”.

1627 Zgoda jest „aktem osobowym, przez który małżonkowie wzajemnie się sobie **oddają** i **przyjmują**”: „**Biorę** ciebie za żonę” — „**Biorę** ciebie za męża”. Zgoda, która **wiąże** wzajemnie małżonków, **znajduje swoje dopełnienie** w tym, że dwoje „**stają się** jednym ciałem”.

1630 Duhovnik (ali diakon), ki je navzoč pri sklepanju zakona, **sprejme** privolitev poročencev v imenu Cerkve in **podeli** blagoslov Cerkve. Navzočnost služabnika Cerkve (in tudi prič) vidno izraža da je poroka stvarnost Cerkve.

1630 Prezbiter (lub diakon), który asystuje przy obrzędzie zawarcia małżeństwa, **przyjmuje** zgodę małżonków w imieniu Kościoła i **udziela** błogosławieństwa Kościoła. Obecność pełniącego posługę w Kościele (oraz świadków) wyraża w widoczny sposób, że małżeństwo jest rzeczywistością kościelną.

Formy czasownikowe wyróżnione tekstem półgrubym w przytoczonych fragmentach różnią się aspektem. W języku słoweńskim użyte są w postaci dokonanej, w języku polskim zaś — niedokonanej. W przykładach: „**Sprejem** te za svojo ženo”; „**Biorę** ciebie za żonę”, chodzi o performatywne użycie czasowników, ale pozostałe występują w trzeciej osobie. Same więc nie mogą pełnić funkcji wykonawczej, niemniej jednak mają charakter normatywny. Wydaje się, że użycie form dokonanych w języku słoweńskim w tekście regulującym określony akt wykonawczy ma na celu podkreślenie mocy i prawomocności tego aktu. Zarówno słoweńskie formy dokonane, jak i odpowiadające im polskie niedokonane nie wskazują tu na czas, lecz na obowiązującą (nieokreśloną czasowo, omnitemporalną) normę. Podobne przykłady można spotkać w innych słoweńskich tekstach: „Odvetnik samostojno **oceni** in po najboljši vesti **odloči**, upošteva vse okoliščine, kako naj ravna v vsakem posameznem primeru” (*Kodeks...*, <http://www.odv-zb.si/default.aspx?cid=2&aid=12>), a nawet polskich tekstach normatywnych: „Kto **zabije** człowieka, podlega karze...”, choć we współczesnej polszczyźnie i słoweńszczyźnie w takich przypadkach przeważają formy niedokonane.

W artykule zostały zasygnalizowane różne użycia form czasu teraźniejszego czasowników dokonanych w języku słoweńskim. Więcej miejsca poświęcono użyciu performatywnemu, a więc z natury odnoszącemu się do teraźniejszości,

tj. tworzącemu i wyrażającemu akt zachodzący w teraźniejszości. Takie użycie form dokonanych, co potwierdzają zabytki piśmiennictwa, było normą w całej historii języka słoweńskiego. We współczesnej słoweńszczyźnie, choć nadal używane i poprawne, są one jednak coraz częściej wypierane przez formy niedokonane. Charakterystyczny dla języka słoweńskiego jest także fakt o wiele częstszego niż w polszczyźnie użycia form czasu teraźniejszego czasowników dokonanych w znaczeniu omnitemporalnym i historycznym (*praesens historicum*).

Literatura

- BAJEC A., 1973: *Slovenska slovnica*. Ljubljana.
- DERGANČ A., 1996: *Iaz ze zaglagolo Zlodeiu (K vprašanju glagolskega vida v performativnih izjavah v slovanskih jezikih)*. In: *Zbornik Brižinski spomeniki*. Red. J. Kos. Ljubljana, s. 185—191.
- JUG-KRANJEC H., 1992: *Slovenščina za tujce*. Ljubljana.
- GOLEC B., 2005: *Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) — zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752—1811)*. „Arhivi” 28, sv. 2, s. 239—312, http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/arhivi/pdf2005_2/golec.pdf
- Katechizm Kościoła katolickiego*, 1994. Poznań.
- Katekizem katoliške Cerkve*, 1993. Ljubljana.
- Kodeks odvetniške poklicne etike*, <http://www.odv-zb.si/default.aspx?cid=2&aid=12>
- KOSCHMIEDER E., 1930: *Durchkreuzungen von Aspekt- und Tempussystem im Praesens*. „Zeitschrift für slavische Philologie” [Leipzig], H. 7, s. 341—380.
- Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- Slovenska zvrstna besedila*. 1981. Red. J. TOPORIŠIČ. Ljubljana.
- ŠEWC H., 1968: *Gramatyka hornjoserbskeje rěče*. Budyšin.
- ŠKRABEC S., 1898: *Boj s učeno senco*. In: *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, 16, sv. 8—10; Przdruk: „Jezikoslovna dela”. 2. Red. J. TOPORIŠIČ. Nova Gorica 1994.
- TOPORIŠIČ J., 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor.
- TOPORIŠIČ J., 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- Zakon o računskem sodišču*, <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200111&stevilka=662>
- <http://www.bibl.amwaw.edu.pl/hipokrates.htm>
- http://www.orthops.si/hipokratova_prisega-sl.php
- АПРЕСЯН Ю.Д., 1986: *Перформативы в грамматике и словаре*. — „Известия АН СССР”. *Серия литературы и языка*, 45, no. 3, s. 208—224.
- БОНДАРКО А.В., 1990: *Теория функциональной грамматики. Темпоральность; модальность*. Ленинград.
- МАЗОН А., 1958: *Вид в славянских глаголах*. В: *VI международный съезд славистов*. Москва.

WŁADYSŁAW KRYZIA

Semantics and pragmatics of perfect aspekt in Slovenian language

Summary

In the article different uses of perfect forms of simple present were marked. More space was devoted to performative use, so in the nature of things referring to the present, what means creating and expressing present action. Such use of perfect forms, confirmed by literature relic, was the standard in whole Slovenian language history. In contemporary Slovenian language although still used and correct, the perfect forms are more often displaced by imperative ones. The characteristic feature of Slovenian language (more often than of Polish) is using perfect forms of simple present in omnitemporal and historic meaning (*praesens historicum*).

Владыслав Крызия

Семантика и прагматика совершенного вида в словенском языке

Резюме

В статье представлены разные употребления форм настоящего времени глаголов совершенного вида в словенском языке. Больше места уделяется перформативному употреблению, которое уже по существу передаёт значение настоящего времени, так как создаёт и отражает действие происходящее в настоящем. Такое употребление совершенных форм, как утверждают письменные памятники, было нормой во всей истории словенского языка. В современном словенском языке, хотя эти формы продолжают употребляться и считаются правильными, всё чаще вытесняются формами несовершенного вида. Кроме того в словенском языке — чаще чем в польском — формы настоящего времени глаголов совершенного вида употребляются во вневременном и прошедшем значениях.